

ВИСНОВОК
структурного підрозділу
кафедри загального мовознавства і германістики
факультету іноземної філології
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
від 22 квітня 2020 року (Витяг з протоколу № 8),
призначеного рішенням вченої ради
НПУ імені М. П. Драгоманова
від 30 січня 2020 р. (Витяг з протоколу № 8),
для проведення фахового семінару з попередньої експертизи дисертації
Карлової Вікторії Олександрівни на тему:
“Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики
в давньоанглійській поемі “Беовульф”, поданої
на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Корольова А. В.

1. ПРИСУТНІ: Викладачі: завідувачка кафедри д. філол. н., проф. Толчеєва Т. С. (головуюча на засіданні фахового семінару), д. філол. н., проф. Корольова А. В., д. філол. н., доц. Леміш Н. Є., к. філол. н., доц. Балабан О. О., к. філол. н., доц. Мелько Х. Б., к. філол. н., доц. Ханикіна Н. В. к. філол. н., ст. викл. Машкіна О. М., к. військ. н, доц. Качанов В. І., ст. викл. Деревянко М. М., викл. Назаров Б. О.

Аспіранти: Вороніна-Пригодій Д. А., Ільченко О. М., Карлова В. О., Ружицька А. О., Сайко Н. О., Юрченко Н. С.

Докторанти: к. філол. н., доц. Стефанова Н. О.

Секретар: к. філол. н., доц. Позніхіренко Ю. І.

2. СЛУХАЛИ: Висновок рецензентів доктора філологічних наук, доцента Леміш Наталії Євгенівни, кандидата філологічних наук, доцента Балабан Олени Олександрівни про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Карлової Вікторії Олександрівни на тему: “Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф”, призначених рішенням вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова від 30 січня 2020 р. (Витяг з протоколу № 8) для проведення попередньої експертизи дисертації, поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Науковий керівник – д. філол. н., проф. Корольова А. В.

Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 01 грудня 2016 року). Дисертація є частиною фундаментального наукового дослідження “Германо-романо-слов’янський корпус аутентичних наукових текстів з лінгвоантропогенезу: розробка технологій нового покоління”, виконання якого здійснювалось у 2017–2019 роках за рахунок видатків Фонду Державного Бюджету України. Номер державної реєстрації: 0117U004901.

2.1. Дисертантка Карлова Вікторія Олександрівна

Повідомила про основний зміст, концептуальні положення та наукові результати дисертаційної роботи.

Антропоцентрична лінгвістика наразі намагається пояснити механізми роботи як сучасної, так і давньої людської свідомості та її продуктів, знаковим з яких для останньої є міфологічно-художні артефакти. Одним із давніх міфологічно-художніх реліктів є давньоанглійська поема “Беовульф”, науковий інтерес до вивчення якої сприяв становленню теорії “Беовульфознавства”, зокрема її *історичного* (Фредерік Клебер, Олександр Іванович Смирницький), *фольклорного* (Мільмен Перрі, Альберт Бейс Лорд, Едуард Бернет Тайлер) і *міфолого-релігійного* (Федір Іванович Буслаєв, Арон Яковлевич Гуревич, Олена Олександрівна Мельникова) напрямів.

Тим часом новітній етап цієї теорії зумовив жвавий резонанс у науковому світі, актуалізуючи увагу саме мовознавців (Катерина Павлівна Корольова) з орієнтацією на антропологію мови (Сергій Вікторович Гринев-Гриневиц), архаїчну просторову лексику (Олена Георгіївна Брунова), морфологію діалектів давньоанглійського періоду (Жером Багана), семантику англосаксонських поетичних лексем (Наталія Юріївна Гвоздецька), запозичень і граматичної інтерференції (Ольга Вадимівна Тимофеева).

Складною і досі не розв’язаною проблемою у сфері цих досліджень залишається питання лексичних запозичень давньоанглійського періоду розвитку мови, адже, безперечно, історичні події та мовленнєві контакти мали позначитись на лексичному складі давньоанглійської мови.

Останні дослідження демонструють об’єктивну можливість опрацювання лексичних запозичених одиниць у тексті поеми “Беовульф”, що є віддзеркаленням когнітивного взаємозв’язку мови, мислення та давньої свідомості людства, що й зумовлює **актуальність теми дисертаційної роботи**.

Метою дисертації є когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики у давньоанглійській поемі “Беовульф”, вивчення процесу адаптації лексем, включаючи кількісно-статистичне обчислення частоти їх вживання за першим законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта.

Джерельною базою дисертації є текст давньоанглійської поеми “Беовульф” в оригіналі, який датується кінцем VII – початком VIII ст.

Фактичний матеріал дисертації становлять 114 запозичених лексичних одиниць (латинські – 40, скандинавські – 68, кельтські – 2, слов'янські – 4), відібраних шляхом хронологічної, жанрової та зональної вибірок з тексту давньоанглійської поеми “Беовульф”, що представлено на слайді.

Основними науковими результатами дисертаційної праці є такі.

У роботі синтезовано основні міждисциплінарні напрями вивчення поеми “Беовульф” як артефакту давньої художньої свідомості, на засадах яких відбулося становлення теорії “Беовульфознавства” та розроблено авторську класифікацію її хронології за п'ятьма умовними періодами: історико-графічним, фольклорно-літературознавчим, героїко-міфологічним, релігійним і новітньо-синкретичним.

Визначено два підходи до опанування лексичних запозичень, **структурний** та **соціологічний**, на тлі яких схарактеризовано етапи появи запозичень у давньоанглійській мові: 1) період входження кельтських слів (завоювання та поселення); 2) етап латинізації (континентальний, поселення та християнський); 3) період скандинавського впливу (період вікінгів, еміграції, етап походів); 4) етап слів опосередкованого слов'янського походження.

Під *запозиченням* розуміємо результат входження нових лексичних одиниць, які були необхідні для вираження нових понять, а згодом повністю були засвоєні мовою та введені в ужиток.

Провідним етапом входження нової лексики є, безсумнівно, середньоанглійський період (Богдан Олександрович Ільш, Карл Брунер, Albert Vaugh, Thomason Cable, David Denison, Richard Hogg, Otto Jespersen).

У плані лексичних запозичень давньоанглійський період започаткував тенденцію поповнення давньоанглійської лексичної системи новими одиницями, для вивчення яких у роботі було розроблено комплексну методику із залученням комп'ютерної програми “Multi Text Finder” – для автоматичного пошуку досліджуваних у поемі “Беовульф” лексичних одиниць з їх подальшою механічною верифікацією в етимологічних онлайн-джерелах “Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary”, “Online Etymology Dictionary” та “Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)”.

Наступний етап позначився на укладанні реєстру запозичених лексем у давньоанглійській поемі “Беовульф” у загальній кількості 114 одиниць, із яких латинських – 40, скандинавських – 68, кельтських – 2 та слов'янських – 4, що репрезентовано на слайді.

У роботі представлено 7 моделей когнітивних субматриць запозичених лексем, які наочно відображають їх структурно-семантичні трансформації у давньоанглійській мові, що є елементами для подальшого когнітивно-матричного моделювання. Під *когнітивно-матричним моделюванням* розуміємо процедуру виявлення взаємопов'язаних аспектів єдиного знання, опис їх когнітивних контекстів, вивчення зв'язків, що передбачають побудову когнітивної матриці.

Перша когнітивна субматриця представлена простими латинськими (кельтсько-латинськими) запозиченнями (26 од.: 25 прямих та 1 лексема *brytta* – за посередництва кельтської мови), які зазнали фонетико-граматичної адаптації, а згодом лексико-семантичної трансформації – переважно метафоричної.

Дана модель запозичених одиниць включає антропоморфні (8 од.) й соціоморфні (3 од.) метафори, які належать до 3-х ЛСП: “Людина” (13 од.), “Предмети побуту” (5 од.), “Військові поняття” (3 од.), а також натуроморфні (1 од.) й артефактні метафори (3 од.) з 2-ма ЛСП: “Просторові поняття” (2 од.) і “Міфологічні артефакти” (3 од.). Її когнітивно-метонімічна модель відображає схеми перенесення значень за суміжністю: “дія – результат” (3 од.), “абстрактне – конкретне” (1 од.), “ціле – частина” (2 од.), “предмет – предмет” (1 од.). Із 26 отриманих лексем 4 запозичення (*draca, gigant, win, fatum*) не зазнали лексико-семантичної адаптації.

Виявлені моделі відображають поступові зміни у свідомості давніх англів та їх мисленні: від наочно-образного до абстрактно-логічного, зокрема трансформацію міфологічного мислення в релігійно-християнське: від повного синкретизму “Я – Природа” до “Людина – Центр світу”.

Із-поміж виявлених 22 адстратних та 4 перстратних лексем зафіксовано факт мовного білінгвізму англів із римлянами та поступовий розвиток духовності, культури й освіти.

Друга когнітивна субматриця запозичень греко-латинського лише адстратного походження (7 од.) репрезентує фонетичну їх асиміляцію, лексико-семантичну метонімізацію й метафоризацію у процесі адаптації в системі давньоанглійської мови. Сконструйована когнітивно-метонімічна модель представлена лексикою за схемами суміжності: “дія – дія” (1 од.), “дія – результат” (1 од.), а когнітивно-метафорична модель – природоморфною метафорою (1 од.) з номінаціями ЛСП “Просторові поняття” (2 од.) та артефактною (1 од.) метафорою на позначення ЛСП “Людина” (3 од.), ЛСП “Військові поняття” (2 од.). 3-поміж виявлених 7 лексичних одиниць 3 лексеми (*guta, passa, mere*) не зазнали лексико-семантичної адаптації.

Третя субматриця гібридних композитів і словотвірних запозичень латинського походження представлена 7 одиницями прямого походження (6 од. гібридів й 1 од. словотвірного запозичення), які зазнали фонетичної асиміляції та лексико-семантичної метафоризації і метонімізації. Сконструйована когнітивно-метафорична модель візуалізована природоморфною (1 од.) та антропоморфною (2 од.) метафорами, а когнітивно-метонімічна модель – лексикою, яка відображає схеми перенесення значень за суміжністю: “процес – результат” (1 од.), “вміст – вміст” (1 од.), “предмет – характеристика” (1 од.), “предмет – предмет” (1 од.).

Дана субматриця відтворює модель “Природа – Людина” як поступову трансформацію картини світу давніх англів: від міфологічної до християнської, що підтверджує домінування в ній одиниць ЛСП “Людина” (5 од.), на тіл інших її полів: ЛСП “Предмети побуту” (1 од.), ЛСП “Міфологічні артефакти” (1 од.). Зафіксовані у цій субматриці 5 запозичень адстратного характеру відображають процес білінгвізму, а 2 лексеми перстратного характеру – процес розвитку духовної культури.

Четверта субматриця кельтських запозичень змодельована лише 2 запозиченими одиницями, які є субстратом для мови давніх англів. Така кількість свідчить про небажання англосаксів вживати лексику “переможеного населення”, яка була свідомо неприйнятною для її адаптації. Одне запозичення зазнало

лексико-семантичної адаптації за метонімічною моделлю “предмет – предмет”, а інше (*hilde-cumbor*) не є адаптованим за даним типом пристосування. Ці лексеми відносяться до ЛСП “Просторові поняття”, які вжиті на позначення опису завойованої місцевості англосаксами.

П'ята субматриця слов'янських запозичень представлена 4 лексемами адстратного характеру, які потрапили до давньоанглійської мови з праслов'янської мови за посередництва скандинавських мов. Лексеми асимільовані фонетично та лексико-семантично за механізмом метафоризації і метонімізації. Дана модель унаочнена антропоморфною метафорою, що належить до ЛСП “Людина” (3 од.) та 1 лексемою, що зазнала метонімічного перенесення за схемою “предмет – предмет”, яка належить до ЛСП “Предмети побуту”. Із поміж 4 слів 2 лексеми не мали лексико-семантичної адаптації (*lig, wæter*) у давньоанглійській мові.

Шоста скандинавська субматриця змодельована простими (55 од.) запозиченнями адстратного походження, які зазнали фонетичних та лексико-семантичних трансформацій. Дана когнітивно-метафорична модель візуалізована антропоморфною (2 од.), соціоморфною (1 од.) та артефактною (1 од.) метафорами, а когнітивно-метонімічна модель – лексикою, яка відображає схеми перенесення значень за суміжністю: “дія – результат” (2 од.), “предмет – характеристика” (1 од.), “предмет – предмет” (1 од.), “ціле – частина” (7 од.), “вмістилище – вміст” (1 од.). Із даної субматриці 39 запозичень не зазнали лексико-семантичної адаптації (напр., *cuman, sceran, sciftan, sittan, wegan, sceaft, scearp, snotor, wise, annar, freond, hete, geard* та ін.). Когнітивні моделі представляють ЛСП “Людина” (28 од.), ЛСП “Природа” (10 од.), ЛСП “Військові поняття” (4 од.), ЛСП “Предмети побуту” (6 од.) та ЛСП “Просторові поняття” (7 од.).

Сьома когнітивна субматриця представлена гібридними (12 од.) і словотвірними (1 од.) запозиченнями скандинавського адстратного походження, які адаптувалися фонетично та лексико-семантично.

Отримані когнітивно-метафоричні моделі візуалізовані артефактною (4 од.), антропоморфною (4 од.) метафорами, в той час як когнітивно-метонімічна модель представлена лексикою за схемою суміжності: “вмістилище – вміст” (2 од.), які належать до ЛСП “Людина” (4 од.), ЛСП “Природа” (2 од.), ЛСП “Військові поняття” (2 од.), ЛСП “Предмети побуту” (2 од.) та ЛСП “Просторові поняття” (3 од.), що визнано результатом двох процесів: білінгвізму та мовної інтерференції як відгомін тогочасної мовної політики (“Область данського права”). Із 13 виявлених запозичень 3 лексеми (*mōdig-sigla, mægen-wudu, heal-sittend*) не були адаптовані лексико-семантично у давньоанглійській мові.

Усі результати представлено у загальній когнітивно-статистичній матриці, яка наочно відображає процеси адаптації простих запозичень (93 од.), гібридних композитів (19 од.), словотвірних лексем (2 од.), де за способом пристосування домінують безпосередні прямі запозичення (109 од.), що виявлені зі скандинавських, кельтських мов та переважно латинські запозичення, тоді як опосередковане проникнення лексем зафіксовано 5 словами (4 од. – зі слов'янських мов через скандинавські та 1 од. через кельтську в латинську мову).

Загальна когнітивна матриця також демонструє процеси мовних контактів (із римлянами та вікінгами), білінгвізму та інтерференції, в результаті чого виявлено адстратні лексеми (106 од.), перстрат зафіксовано лише для 6 одиниць як факт розвитку духовної культури, освіченості (латинська мова) та субстрат – лише для 2-х, що є реліктами мови завойованого населення (кельтська мова).

Наступний етап дослідження характеризується залученням математичного інструментарію, першого закону Дж. Ципфа – Б. Мандельброта обчислення залежності “ранг – частота”.

Гіпербола латинських (кельтсько-, греко-латинських) запозичень демонструє, що найчастотніше вживані в поемі запозичення належать до ЛСП “Людина” (*gum, sum, mund*), ЛСП “Предмети побуту” (*win*), ЛСП “Військові поняття” (*her*), ЛСП “Просторові поняття” (*mesum, brytta*), що верифікує попередні спостереження.

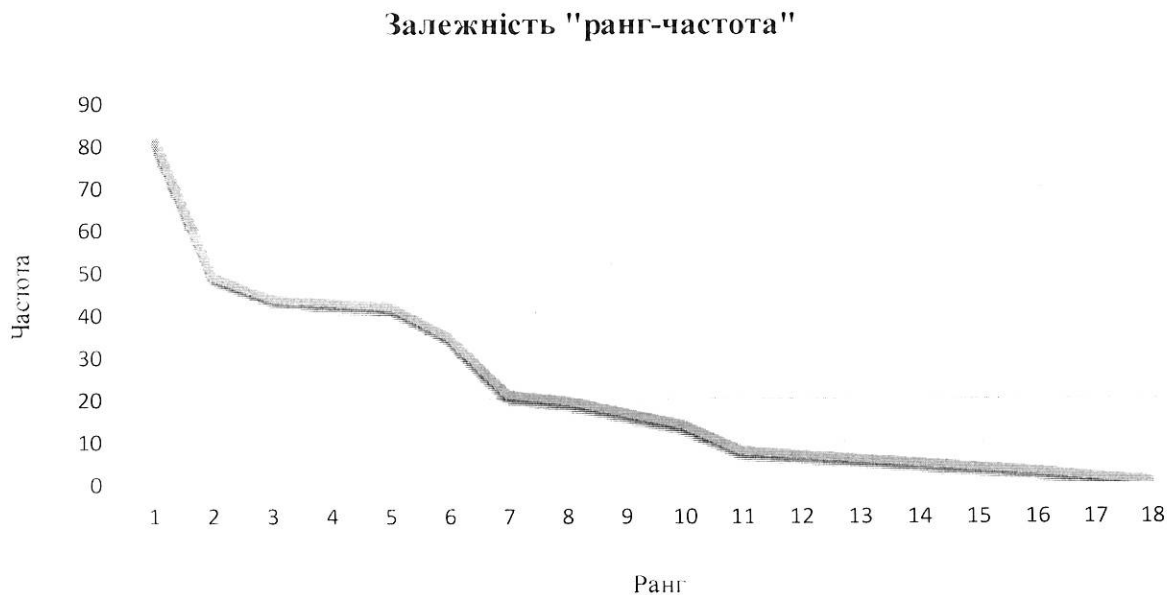

Рис. 1 Графік залежності “ранг – частота ” латинських (греко-латинських) запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Гіпербола ж кельтських слів не є інформативною через недостатню кількість рангів лексем (2) на противагу слов'янській, де крива демонструє поступовий спад частоти із 3 (5) рангу, визначаючи слова від 1 до 2 рангу (*wæter* (19), *līg* (11)), які є простими за формою та належать до ЛСП “Предмети побуту” та ЛСП “Людина”.

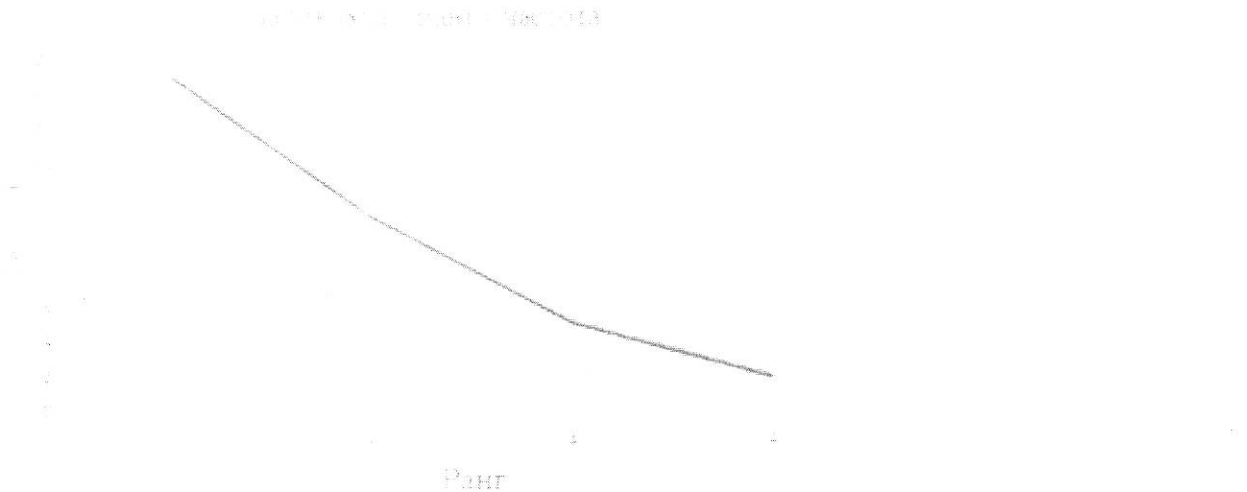

Рис. 3 Графік залежності “ранг – частота” запозичень слов'янського походження у давньоанглійській поемі “Беовульф”

Гіпербола скандинавських слів унаочнює східчає зменшення частоти вживання запозичень від 15 рангу (*sittan* – 16 частота), що є характерним процесом для даного закону.

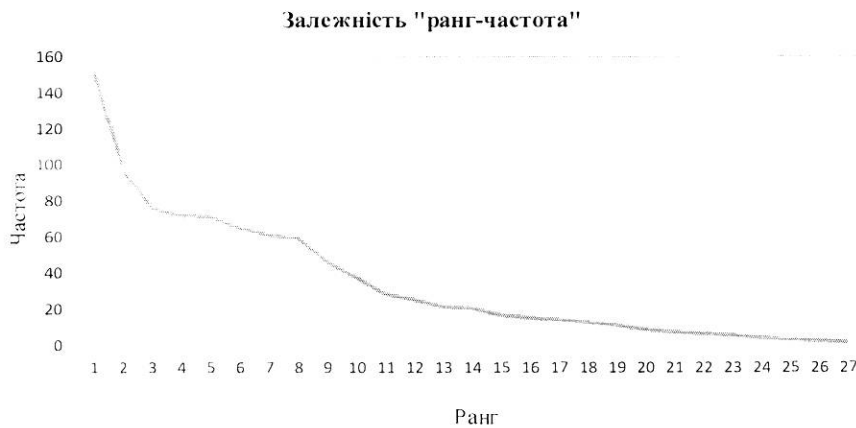
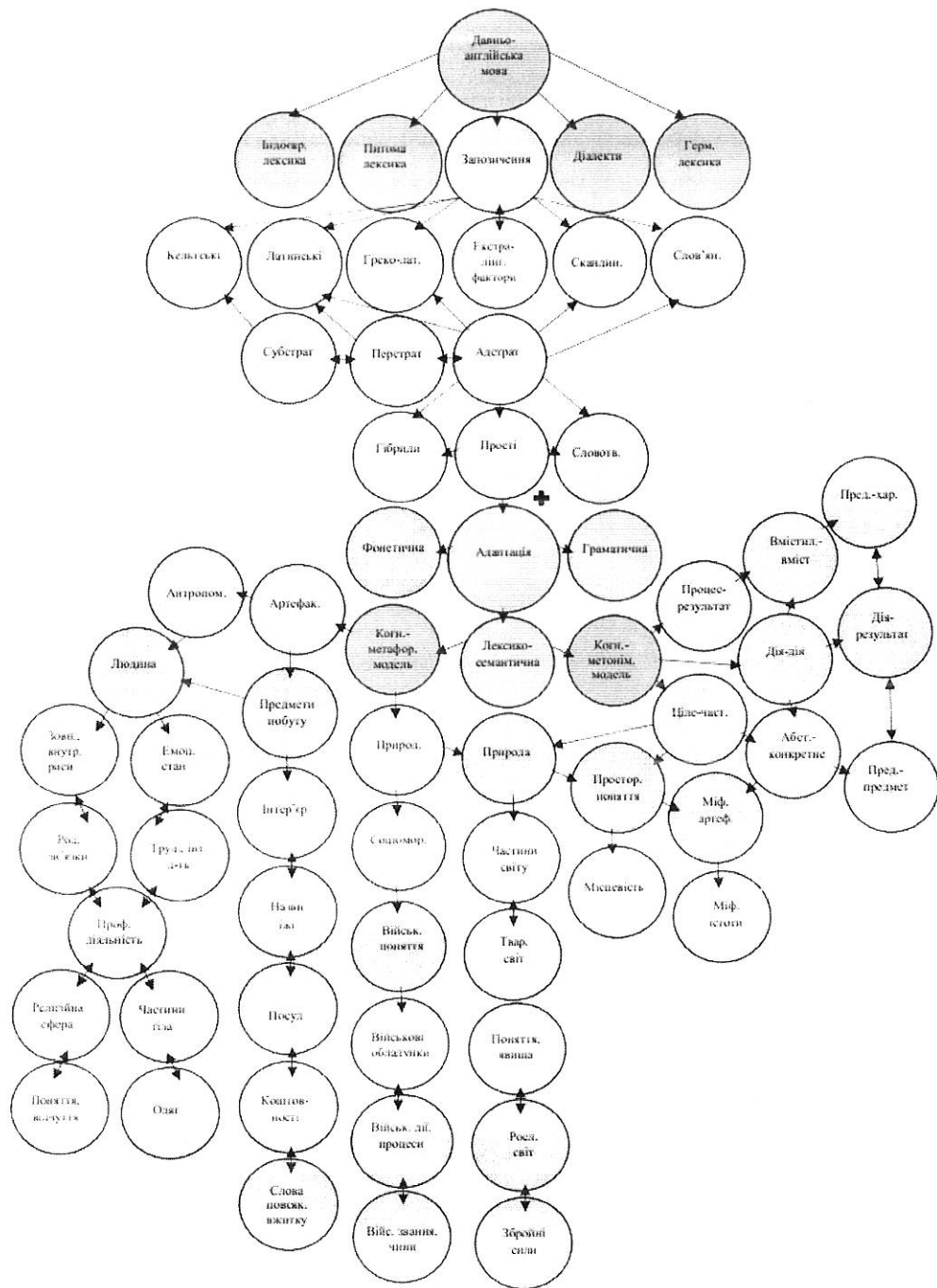

Рис. 4 Графік залежності “ранг – частота” запозичень скандинавського походження у давньоанглійській поемі “Беовульф”

■ - давньоанглійська мова, її компоненти; □ - соціальні чинники; ▭ - давньоанглійські запозичення, їх види: □ - форми лексми; □ - результат мовного контактування; □ - адаптація та її види; ▨ - когнітивні моделі лексико-семантичної адаптації; ▩ - види когнітивних моделей лексико-семантичної адаптації: ▨ - ЛСП, ▩ - ЛСГ.

Рис. 2 Когнітивна карта лексичних запозичень із поеми “Беовульф”

Модель когнітивної карти візуально асоціюється з фігурою воїна Беовульфа, який постає із мечем і щитом, що розкриває внутрішня форма цього композита та міфологічне сприйняття давніми англами навколишнього середовища.

Особливо важливо, що досліджуваний фрагмент запозиченої лексики загалом відображає сюжет героїчної епічної пам'ятки як факт тісного зв'язку мови і свідомості людини англосаксонського періоду.

Зафіксовано найчастотніші одиниці ЛСП: “Людина” (*wīd, fēond, scold, sceaft, sittan, ōdr*), “Просторові поняття” (*æt, ofer, æfter, under, sceal*), “Військові поняття” (*hild, gār, eorl, gear, īren*) та “Предмети побуту” (*māel, gēat*).

Установлено, що 82 лексеми повністю адаптувалися в сучасній англійській мові, тим часом, як 32 одиниці – не адаптувалися й вийшли з активного словникового її складу.

Переважає кількість адаптованих лексем відображені у найчастотніших рангах, проте виняток становлять 2 скандинавські слова (*hild, gar*), які зафіксовані також у частотних рангах (3, 4).

У процесі спостережень над частою і сферами вживання запозичень виявлено тенденцію до адаптації простих слів, прямого потрапляння, адстратного походження, що демонструє лексику на позначення ЛСП “Людина”, ЛСП “Предмети побуту”, ЛСП “Військові поняття” та ЛСП “Просторові поняття”.

Діаграма подальшої адаптації запозичень у сучасному варіанті англійської мови визначила найбільший відсоток адаптації слів латинського (кельтсько-, греко-латинського) походження – 33%, скандинавські лексеми становлять 27%, слов'янські й кельтські – 20%.

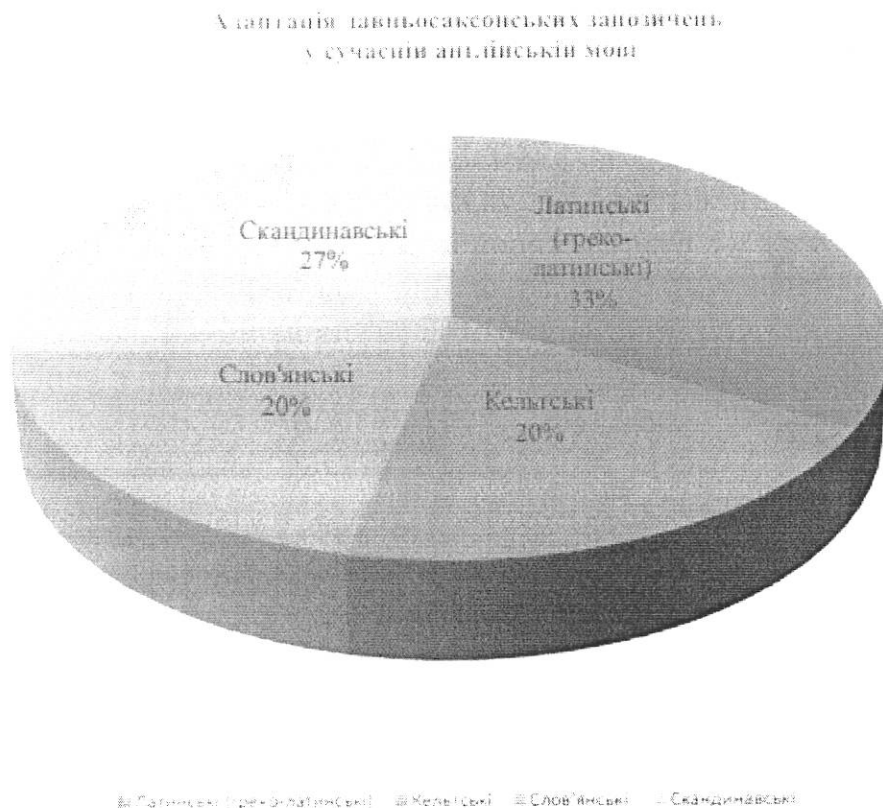

Рис. 5 Діаграма адаптації запозичень давньоанглійського походження у сучасній англійській мові

2.2. Запитання до дисертантки Карлової В. О. та відповіді на них.

К.філол.н., доц. Позніхіренко Ю. І. У мене до Вас запитання прикладного характеру, зокрема, чому в якості джерельної бази дисертаційного дослідження було обрано епічну давньоанглійську поему “Беовульф”?

Карлова В. О. Дякую за запитання.

Відповідаючи на Ваше запитання, слід згадати слова Ч. Кеннеді, який охарактеризував поему “Беовульф” як твір, “повністю покритий головами вчених”.

Поема, яка датується кінцем VII – поч. VIII ст., є оригінальним писемним артефактом давньоанглійського періоду, який зберігається донині в Лондонському музеї. Цей епос є не лише варіантом так званої “писемної майстерності”, який складає 3182 рядки, а демонструє безпосередньо давньоанглійську мову із її діалектами, питомою, германською, індоєвропейською лексикою та запозиченнями.

Давньоанглійський період характеризується різними історичними подіями та соціально значимими явищами, які сприяли мовленнєвим контактам, які, у свою чергу, сприяли появі лексичних запозичень і які активно використовувалися у той період часу.

Д.філол.н, проф. Толчєєва Г. С. У мене запитання, яке пов’язане з тим, чому для дослідження вибрано два основні підходи: структурний та соціологічний? Як Ви обгрунтуєте Ваш вибір цих методологічних напрямів для дослідження лексичних запозичених одиниць давньоанглійської мови.

Карлова В. О. Дякую за запитання. Одним із перших дослідників XX ст., кого зацікавило питання мовних контактів, був У. Вайнрайх. У своїй роботі “Мовні контакти” саме він визначив два основні методологічні підходи до вивчення цього соціолінгвістичного явища: 1) **соціологічний**, який, на його думку, пов’язаний із тим, що перенесення лексики із однієї мови в іншу зумовлене культурним оточенням і 2) **структурний**, на основі якого відбувається сприймання мовою нових елементів, що передаються через інші мови, а також зміни як результат, що відбуваються в мові.

Обидва підходи стали фундаментальними для дослідження запозиченої лексики для всіх мовознавчих шкіл.

Надалі А. Мартіне об’єднав соціологічний і структурний підходи. За його спостереженнями, коли мова поширюється навіть на незаселену задалегідь територію, існує ймовірність, що нове оточення і новий спосіб життя визначають розвиток мовлення людей даної місцевості, а безпосередньо і мови в цілому. Як правило, поширення мови відбувається за допомогою ситуації двомовності, яка, незалежно від того, чи продовжить мова надалі своє існування після мовного протистояння або зникнення однієї з двох, завжди сильно впливає на цю мову. Цілком правильним виявилось і його припущення про те, що мова не є

випадковим збігом слів і звуків, а є чітко організованим цілим, а тому структуру мови необхідно розуміти як сталі системно-структурні утворення у своїй динаміці.

Таким чином, соціологічний аспект сприяє вивченню екстралінгвістичних факторів впливу на лексичні запозичення давньоанглійської мови, тобто історичних подій (міграції, христинізація, поява освітньої діяльності, латинізація, торгівля тощо), мовної політики того часу, а структурний підхід безпосередньо залучений для вивчення механізмів трансформації запозичених лексем для адаптації у давньоанглійській мові.

Д.філол.н., доц. Леміш Н. Є. Скажіть, будь ласка, чому Ви обрали для вибірки лексичних запозичень із тексту поеми “Беовульф” комп’ютерну програму “Multi Text Finder”?

Карлова В. О. Дякую за запитання. Дозволю собі зазначити, що на сьогодні у науковому світі все активніше застосовують технічний інструментарій для точності та об’єктивності результатів дослідження. У даному випадку залучення комп’ютерної програми “Multi Text Finder” зумовлене необхідністю вибірки лексичних запозичень у тесті поеми “Беовульф”, яка налічує 3183 рядки.

“Multi Text Finder” створює чисельний пошук тексту у файлі та документах. Розробником цієї програми є компанія “Interesting solutions”, яка спеціалізується на створенні комп’ютерних програм і додатків. Дана програма використовує пошук у змісті файлу, знаходячи одразу декілька слів у документах. “Multi Text Finder” виділить всі документи, у яких є задані слова (структурні частини слів) чи словосполучення, покаже, що вже знайдено і допоможе зрозуміти, в якому контексті вони використовуються.

Для того, щоб створити пошук запозичених лексичних одиниць, було використано наступний *алгоритм*:

- задане необхідне місце пошуку (папка, диск або документ);
- вибрано, в яких документах слід використати пошук слів;
- вказано слово (морфему) або декілька слів через кому (регістр не має значення);
- отримано результат пошуку програми із необхідними елементами;
- виокремлено запозичення, які є цінними для наукового дослідження.

Програма “Multi Text Finder” знайде без труднощів всі документи, де є зазначені слова. Існує можливість перегляду змісту документів (знайдені слова будуть відмічені у тексті), якщо необхідно – відкрити, скопіювати або видалити їх. Для найточнішого дослідження потрібно використати пошук слів (морфем) за допомогою команди “Пошук” у текстовому редакторі “Microsoft Word” додатково. Давньоанглійська мова є специфічною для комп’ютерних програм, тому постає необхідність подвійного контролю із боку дослідника-лінгвіста.

Перевагами цієї програми серед великої кількості інших можна назвати наступні фактори: одночасний пошук декількох слів, підтримка основних форматів документів (TXT, DOC, DOCX, XLS, XLSX, ODT, ODS, RTF), інтеграція із провідником Windows, попередній перегляд знайденого, висока

швидкість пошуку, простота і зручність у використанні.

Ст. викл. Деревянко М. М. До якого типу належить побудована у роботі матриця, за класифікацією чи типологією М. М. Болдирева?

Карлова В. О. Дякую за запитання. Насамперед, хотілося б звернути Вашу увагу на те, що когнітивно-матричне моделювання передбачає побудову когнітивної матриці.

У даному дослідженні когнітивні субматриці всіх видів запозичень давньоанглійської мови наочно відображають форми запозичених лексем (прості, гібридні композити та словотвірні лексеми); спосіб їх проникнення: прямий (для латинських і скандинавських) та опосередкований (для однієї кельтсько-латинської – *brytta* та для слов'янських – через скандинавську мову); механізми пристосування для повної адаптації (спершу – фонетична асиміляція та граматична адаптація, далі – лексична і семантична адаптація).

Когнітивна матриця запозичень у тексті поеми “Беовульф”, за класифікацією М.М. Болдирева, є загальною. Вона безпосередньо демонструє загальні тенденції кількісно-статистичного домінування простих форм слів (93 од.), прямого способу їх потрапляння (109 од.), переважно фонетичну асиміляцію (104 од.) та лексичну (60 од.) і семантичну (60 од.) адаптацію, що відображають дві когнітивні моделі пристосування лексем: 1) метафорична з її видами: (найпоширеніші: антропоморфна (17 од.) та артефактна (9 од.)) та 2) метонімічна (найпоширеніші: “ціле – частина” (9 од.), “дія – результат” (6 од.), “предмет – предмет” (5 од.), “вмістилище – вміст” (4 од.)).

Класифіковано запозичення у 6 ЛСП: ЛСП “Людина”, ЛСП “Предмети побуту”, ЛСП “Військові поняття”, ЛСП “Просторові поняття”, ЛСП “Міфологічні артефакти” та ЛСП “Природа”. Зображено когнітивну карту запозичень із графічним представленням алгоритму процесу та результату адаптації давньоанглійських запозичених одиниць із причинно-наслідковими зв'язками (модель воїна Беовульфа).

Викладач Назаров Б. О. Прокоментуйте, будь ласка, значення для результатів роботи побудованої когнітивної карти. Чому саме її було сконструйовано для презентації адаптації запозичень давньоанглійської мови?

Карлова В. О. Дякую за запитання. По-перше, хотілося б зазначити, що важливим інструментом когнітивного моделювання є когнітивна карта. Поняття “когнітивна карта” означає графічне представлення причинних зв'язків між факторами, показниками, параметрами та їх блоками тощо. По-друге, когнітивне картування є прикладною аналітичною методикою вивчення індивідуального мислення, концепту. По-третє, когнітивна карта представляє собою схематичний, спрощений опис фрагмента картини світу, що належить до проблемної ситуації, зокрема вона може бути візуалізована у вигляді безлічі вершин, кожна з яких відповідає одному фактору або елементу картини світу. Когнітивна карта дозволяє швидко поглибити розуміння проблеми, поліпшити якість і

обґрунтованість прийнятих рішень.

Когнітивна карта є графічним представленням когнітивних субматриць і загальної когнітивної карти. Вона демонструє механізми та процес адаптації давньоанглійських запозичень схематично для повного аналізу трансформаційних явищ, які простежуються під час пристосування нових лексем до давньоанглійської мови.

Модель когнітивної карти запозичень представлена поняттям “Давньоанглійська мова”, яка репрезентує п’ять компонентів (“Індоєвропейська лексика”, “Діалекти”, “Питома лексика”, “Запозичення”, “Германська лексика”), у межах чого виокремлюється головний концепт “Запозичення”, що складається із наступних елементів: “Кельтські”, “Скандинавські”, “Слов’янські” (мають зв’язок між собою, адже скандинавська мова була посередником передачі слів), включаючи “Латинські” та “Греко-латинські” запозичення (окрема група запозичень, що мають декілька ймовірних варіантів свого походження).

Причинно-наслідкові зв’язки даних параметрів демонструють елементи “Субстрат”, “Адстрат” і “Перстрат”, що є відображенням результатів мовних контактів, де зазначено запозичення, що належать до даних груп, домінантним з яких визнано “Адстрат”.

Із когнітивної карти очевидно, що всі види запозичень є простими за формою, а вже потім – доповненими елементами, “гібридами” та “словотвірними” запозиченнями. Надалі концепт “Адаптація” представляє результат входження нової лексики до давньоанглійської мови, у даному випадку позитивний шлях трансформації запозичень, завдяки повній адаптації всіх слів. Давньоанглійські запозичення зазнають структурних змін фонетичного, граматичного устрою, а наступний етап стосується трансформації лексико-семантичного характеру.

“Лексико-семантичний” компонент має варіанти свого розвитку: “Когнітивно-метафоричну модель” із причинно-наслідковими зв’язками (“Антропоморфна”, “Артефактна”, “Соціоморфна” та “Природоморфна” метафори) та “Метонімічну модель”, до якої належать елементи “Ціле-частина”, “Абстрактне-конкретне”, “Предмет-характеристика”, “Дія-дія”, “Вмістилище-вміст”, “Процес-результат”, “Предмет -предмет”.

У когнітивній карті позначено компонент “Лексико-семантична” адаптація, що є дотичним до поняття ЛСП, яке демонструє комплексний зв’язок із компонентами системи (ЛСГ), які всі є взаємопов’язаними когнітивними зв’язками (метафорою, метонімією). Насамперед, ці компоненти представляють різні семантичні групи запозичень, які розділі по рубриках завдяки лексико-семантичній адаптації.

Стосовно візуальної форми когнітивної карти, то вона зображає модель воїна, який постає із мечем і щитом. Припускаємо, що це і є сам Беовульф, головний герой поеми. Модель когнітивної карти також демонструє та підтверджує взаємозв’язок давнього мислення, свідомості та мови англосаксонського періоду.

К. військ. н., доц. Качанов В. І. Поясніть, будь ласка, та прокоментуйте, які етимологічні джерела для верифікації запозичених лексем давньоанглійської мови

було використано в дослідженні?

Карлова В. О. Дякую за запитання. Для етимологічної верифікації лексичних запозичень застосовані найповніші етимологічні словники. Це, насамперед, етимологічні онлайн-словники: “Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary”, “Online Etymology Dictionary” та “Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)”, які є джерелами архаїчної інформації давньоанглійської мови.

Стосовно вибору трьох словників то вони разом надають найточніші результати пошуку запозичених лексичних одиниць, адже давньоанглійська лексика зберіглася в обмеженій кількості, що підтверджує наявність писемних пам'яток (“Англосаксонська Хроніка”, “Паркерівська Хроніка”, “Беовульф”, переклади Короля Альфреда, “Гімн Кедмона”, проповіді Ельфрика і Вульфстана) і саме тому об'єктивно довіряти даним одного словника є, безперечно, сумнівною справою.

“Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary” є онлайн-словником давньоанглійської мови, який вміщує лексичні дані від 700–1100 рр. Цей проект заснований на цифровому випуску англосаксонського словника, основою якого є пізні рукописи Дж. Босворта (перше видання 1898 р.) та його доповнення (перше видання 1921 р.), за редакцією Дж. Босворта та Т. Н. Толлера. На сьогодні це є найбільший словник давньоанглійської мови.

“Online Etymology Dictionary” пояснює значення слова і показує, яким воно було 600 або 2000 років тому назад. Головною перевагою, безперечно, є визначення періоду часу, коли лексична одиниця вперше з'явилася. Основними джерелами цього онлайн-словника є: Weekley's “An Etymological Dictionary of Modern English”, Klein's “A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language”, “Oxford English Dictionary” (second edition), “Barnhart Dictionary of Etymology”, Holthausen's “Etymologisches Wörterbuch der Englischen Sprache”, Kipfer and Chapman's “Dictionary of American Slang”.

“Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)” також є онлайн-словником, який вміщує майже всі наявні мови, разом із тим латинську, яка є для нас необхідною для трактування, зважаючи на те, що більшість запозичень є латинського походження.

К.філол.н., доц. Балабан О. О. Чи можете Ви на прикладі продемонструвати факт адаптації лексичного запозичення давньоанглійської мови і постульованого Вами важливого значення в цій конструкції когнітивно-метафоричної моделі?

Карлова В. О. Дякую за запитання. Для підтвердження факту адаптації лексем давньоанглійського періоду неодмінно слід зафіксувати певні трансформаційні процеси структури та значення слів для пристосування до “нової” для них мови.

Прикладом даного факту може слугувати запозичена лексема латинського походження *сетра*, яка належить до ЛСП “Військові поняття” (ЛСГ “Назви військових звань і чинів”).

Дана лексична одиниця означає у фрагменті тексту “Беовульф” поняття

“дружина”, “ватага” (напр., Бео: 206 *Hæfde se gōda Gēata lēoda cempa gecorone, þāra þe hē cēnoste findan mihte; fiftyna sum sund-wudu sōhte; secg wīsade, lagu-cræftig mon, land-gemyrcu*). Запозичення походить від лексеми *campio* “чемпіон”, “гладіатор”, “боєць”, зокрема у давньоанглійській мові воно вживалося на позначення поняття “переможець у змаганні, де результат був вирішений кількістю глядацьких голосів”.

Цей термін та поняття були цілком новими для англосаксів, а гладіаторські бої були улюбленою розвагою давніх римлян, звідси, слово могло потрапити до давньоанглійської мови як факт білінгвізму та мовної інтерференції із римлянами.

Для повної адаптації у давньоанглійській мові запозичення зазнало фонетичних трансформацій, тобто відбувається явище аблауту, згідно з яким наявне чергування голосних при сталому складі приголосних у слові (*a/e, i/a*), а також відбувається редукція останньої голосної *o* у лексемі, що зафіксовано А. Мейє за допомогою опису даних процесів західногерманських груп мов. Лексико-семантична адаптація представлена деривацією значення за схемою суміжності “конкретне – абстрактне”, зокрема її розширенням за допомогою соціоморфної когнітивної метафори, за типологією А. П. Чудинова, яка дозволила виявити сфери покриття нових номінативних конструкцій.

Головуюча: Чи є ще запитання до здобувачки? (Немає). Дякуємо за відповіді.

3. ВИСТУПИЛИ:

Науковий керівник – д. філол. н., професор, проректор з наукової роботи Київського національного лінгвістичного університету Корольова А. В.

Дисертація Карлової Вікторії Олександрівни “Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі Беовульф” є новаторським самостійним дослідженням, яке продовжує серію наукових праць, присвячених розробленню теорії “Беовульфознавства”, що й донині викликає жвавий інтерес у дослідників різних сфер гуманітарного знання.

У контексті цього наукового напрямку дисертантка Карлова В.О. запропонувала свій аспект його дослідження, пов'язаний передовсім із дискусійною проблемою запозиченої лексики в період формування давньоанглійської мови загалом та її реєстру в одній зі збережених історичних пам'яток цього періоду – поемі “Беовульф” – зокрема.

Саме прикладний аспект дисертаційної роботи Вікторії Олександрівни Карлової, опрацьований цілком самостійно, має важливе наукове значення для вивчення невеликого за кількістю, але надзвичайно потужного за культурно-історичним значенням фрагмента мовного матеріалу, який становлять 114 запозичених у давньоанглійську мову одиниць. Побудована когнітивна матриця досліджуваних одиниць відображає ті сфери життя (предмети побуту,

військові знаряддя, абстрактні поняття тощо) давніх англів, які були особливо важливими для них, а тому потребували іменування шляхом запозичень із інших мов, переважно латини.

Основний науковий результат виконаного дослідження становить сконструйована модель когнітивної карти, що наочно візуалізує алгоритм адаптації (фонетичної, граматичної і лексико-семантичної) запозичених одиниць із причинно-наслідковими і матричними зв'язками й репрезентує кількісно-статистичні дані цих трансформаційних процесів (адстрату, субстрату та ін.) у давньоанглійській мові.

Також до нових результатів у методологічному плані належить залучення комп'ютерної програми "Multi Text Finder" для суцільної вибірки з поеми "Беовульф" запозичених лексем із подальшою етимологічною їх верифікацією за допомогою таких он-лайн джерел, як "Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary", "Online Etymology Dictionary" та "Glosbe – the multilingual online dictionary (Latin)".

Новим досягненням у роботі в теоретичному плані є застосування апарату й інструментарію математичної лінгвістики, насамперед, застосування математичних законів Дж. Ципфа і Б. Мандельброта для обчислення залежності "ранг – частота" вживання запозичених слів в аналізованому творі з їх належністю до 3-х ЛСП англосаксонської мови: "Людина", "Артефакти" та "Військові поняття". Одержані кількісно-статистичні результати надали змогу дисертантці виявити, що 82 запозичення повністю адаптувалися в давньоанглійській мові й на сьогодні є загальноновживаними одиницями у словниковому складі англійської мови, тимчасом 32 одиниці давньоанглійського походження не пристосувалися й вийшли з активного вжитку носіїв сучасної мови.

У роботі всі обчислення представлено у вигляді діаграм, які надають одержаним результатам достовірності, точності й об'єктивності.

Висновки дисертації цілком відбивають отримані результати дослідження. Параметри актуальності, новизни, методології тощо, окреслені у вступі, є витриманими, що є свідченням обґрунтованості загальної концепції дисертаційної праці. Відповідність результатів роботи спеціальності 035 Філологія підтверджена репрезентативністю матеріалу та розробленою методикою для його опрацювання.

Спираючись на такі основні здобутки, є всі підстави стверджувати, що виконана дисертація є внеском у теорію структурної, прикладної та математичної лінгвістики, практичне значення яких полягає в можливості їхнього застосування у процесі вивчення навчальних дисциплін "Прикладна лінгвістика", "Загальне мовознавство", Лексикологія англійської мови (розділи "Лексична семантика", "Лексична система мови", "Семантична структура слова"), "Історія англійської мови" та ін.; при виконанні магістерських та інших наукових досліджень із проблематики мовних контактів, питань білінгвізму та мовної інтерференції. Опрацьований фактичний матеріал може стати доповненням до наявних уже версій походження слів в етимологічних словниках англійської мови та в інших мовах германської групи.

Теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження Карлової Вікторії Олександрівни апробовано в достатній кількості публікацій у наукових фахових виданнях України та в періодичному виданні іншої держави, у тезах доповідей наукових конференцій різних рівнів.

Дисертація Карлової Вікторії Олександрівни “Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі Беовульф” є завершеною науковою працею, що відповідає вимогам п. 9-18 “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167” і може бути подана для проведення процедури рецензування у відповідному структурному підрозділі Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

ВИСНОВОК

рецензентів доктора філологічних наук, доцента Леміш Наталії Євгеніївни кандидата філологічних наук, доцента Балабан Олени Олександрівни

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Карлової Вікторії Олександрівни на тему

Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики
в давньоанглійській поемі “Беовульф”,

призначених рішенням вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова
від 30 січня 2020 р. (Витяг з протоколу № 8) для проведення попередньої
експертизи дисертації, поданої на здобуття ступеня вищої освіти
доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія

Дисертація присвячена вивченню процесу і механізмів когнітивно-матричного моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф”.

У дисертації синтезовано наукові міждисциплінарні напрями дослідження поеми “Беовульф” як історико-культурної пам’ятки давнього епосу, на засадах яких відбулося становлення теорії “Беовульфознавства” та розроблено класифікацію її хронології за п’ятьма умовними періодами: історико-графічним, фольклорно-літературознавчим, героїко-міфологічним, релігійним і новітньо-синкретичним. Визначено позамовні (соціокультурні) й мовні (структурно-функціональні) фактори появи лексичних запозичень у давньоанглійській мові та схарактеризовано кожен етап їхнього потрапляння до її словникового складу: 1) етап латинізації; 2) етап входження кельтських слів; 3) етап скандинавського впливу; 4) етап слів опосередкованого слов’янського походження. Укладено субматриці процесів і результатів адаптації/неадаптації (фонетичної, граматичної і семантичної) лексичних запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”. Сконструйовано когнітивну карту запозичених одиниць у поемі “Беовульф” із їхніми матричними зв’язками, що репрезентує кількісно-статистичні дані трансформаційних процесів (адстрату, перстрату, субстрату) у давньоанглійській мові.

Обчислено за першим законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта залежність уживання запозичених слів в аналізованому творі за формулою “ранг – частота” від їхнього розподілу за 4-ма основними ЛСП: ЛСП “Людина”, ЛСП “Предмети побуту”, ЛСП “Військові поняття” та ЛСП “Просторові поняття”. Схарактеризовано тенденції подальшої адаптації/неадаптації запозичених лексем у сучасній англійській мові.

Актуальність теми дисертації зумовлена її зорієнтованістю на вивчення когнітивних здібностей людини, що формувалися одночасно з розвитком свідомості, починаючи з давньої, яка зберігає знання її носіїв про всі сторони буття, які вербалізовані в різних давніх пам’ятках і найбільш значимою з яких для англійців залишається поема “Беовульф”, зокрема у плані її лексичного складу.

Основну і донині не вирішену проблему становить фрагмент лексичних одиниць, які були запозичені в поемі з інших мов і які проходили складний і тривалий шлях адаптації як у структурному, так і в соціологічному аспектах. У зв’язку з цим актуалізується необхідність побудови когнітивної матриці таких одиниць, в якій наочно буде візуалізовано їхні кількісно-статистичні й якісні характеристики, що сприятимуть розкриттю впливу давніх запозичень на розвиток словникового складу англійської мови загалом.

Грунтуючись на комплексному підході до аналізу об’єкта дослідження та виходячи з методологічних принципів *історизму, антропоцентризму, культурного детермінізму*, в дисертації Карлової В. О. розроблено **інтегровану методіку прикладного дослідження**, яка включає: *структурний метод* із його методиками: *дистрибутивного, трансформаційного, компонентного аналізу та методіку аналізу словникових дефініцій; метод формалізованого аналізу лексичних одиниць, метод кореляції мов і соціальних явищ; когнітивно-матричний метод*, що надав змогу виявити взаємопов’язані аспекти процесу та результату адаптації запозичених одиниць в давньоанглійській поемі “Беовульф”, визначити когнітивні контексти їхніх зв’язків, побудувати когнітивні субматриці, загальну матрицю та когнітивну карту. *Статистичний метод* у роботі застосовано для вимірювання залежності “ранг – частота” запозичених лексичних одиниць за законом Дж. Ципфа та Б. Мандельброта. *Процедура кількісних підрахунків* залучена для обчислення ступеня адаптації запозичень у давньоанглійському періоді та в сучасній англійській мові.

Сукупність використаних методів і методик дозволила отримати об’єктивну інформацію про джерела запозичень у тексті давньоанглійської поеми “Беовульф”. **Фактичний матеріал роботи** становлять 114 запозичених лексичних одиниць (40 латинських, 68 скандинавських, 2 кельтських та 4 слов’янських), відібрані шляхом хронологічної, жанрової та зональної вибірок із аналізованого тексту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі *вперше здійснено* когнітивно-матричне моделювання запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”; укладено реєстр зі 114 запозичених лексичних одиниць; *установлено* джерела походження запозичених лексем (греко-латинські, кельтські, скандинавські, опосередковані слов’янські);

зафіксовано результат мовних контактів аналізованих слів, з яких найпоширенішим визнано адстрат (106 од.); сконструйовано 7 когнітивних субматриць запозичень, які наочно відображають: їхні форми (прості, гібридні композити та словотвірні лексеми); спосіб проникнення (прямий – для латинських і скандинавських) та опосередкований (для однієї кельтсько-латинської – *brytta* та для слов'янських – через скандинавську мову); механізми пристосування (спершу – фонетична асиміляція та граматична адаптація, далі – лексична і семантична адаптація); змодельовано загальну когнітивну матрицю запозичень у тексті поеми “Беовульф”, яка демонструє загальні тенденції кількісно-статистичного домінування простих форм слів (93 од.), прямого способу їх потрапляння (109 од.), переважно фонетичну асиміляцію (104 од.) та лексичну (60 од.) і семантичну (60 од.) адаптацію, що відображають дві когнітивні моделі пристосування лексем: 1) метафорична з її видами: (найпоширеніші: антропоморфна (17 од.) та артефактна (9 од.)) та 2) метонімічна (найпоширеніші: “ціле – частина” (9 од.), “дія – результат” (6 од.), “предмет – предмет” (5 од.), “вмістилище – вміст” (4 од.)).

Класифіковано запозичення у 6 ЛСП: ЛСП “Людина”, ЛСП “Предмети побуту”, ЛСП “Військові поняття”, ЛСП “Просторові поняття”, ЛСП “Міфологічні артефакти” та ЛСП “Природа”. *Зображено* когнітивну карту запозичень із графічним представленням алгоритму процесу та результату адаптації давньоанглійських запозичених одиниць із причинно-наслідковими зв'язками (модель воїна Беовульфа).

Здійснено статистичне обчислення частоти вживання запозичених лексем за першим законом “ранг – частота” Дж. Ципфа – Б. Мандельброта, де верифіковано попередні результати дослідження і підтверджено домінування простих запозичень прямого потрапляння, адстратного походження до давньоанглійської мови; *установлено* шляхи подальшої адаптації/неадаптації запозичених лексичних одиниць у сучасній період розвитку англійській мові, де 82 лексеми цілком адаптувалися, а 32 одиниці вийшли з активного вжитку і відповідно зі словникового її складу; *побудовано* діаграму подальшої адаптації запозичень у сучасній англійській мові, яка демонструє кількісно-якісну динаміку цього процесу.

Теоретичне значення дисертації пов'язане з тим, що в роботі *набули подальшого розвитку* концептуальні положення теорії “Беовульфознавства”, зокрема *визначено* п'ять етапів її становлення: історико-графічний, літературознавчо-фольклорний, героїко-релігійний, міфологічний та новітньо-синкретичний. *Доведено* залежність подальшої адаптації запозичень у сучасній англійській мові від тих сфер давньосаксонського суспільства, до яких вони потрапили. *Підтверджено* вплив англосаксонських запозичень на еволюцію лексико-семантичної системи англійської мови.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з можливістю їхнього використання у курсах із загального мовознавства (розділ “Структурний метод і його методики”), математичної лінгвістики, прикладної лінгвістики, лексикології англійської мови (розділи “Лексична семантика”, “Лексична система мови”, “Семантична структура слова”), історії англійської мови. Результати

дослідження і фактичний матеріал можуть бути використані як доповнення до етимологічних словників англійської мови, а також як окремі нові положення, що поглиблюють теорію “Беовульфознавства”.

Обґрунтованість і достовірність основних положень і висновків дисертації забезпечено критичним аналізом достатньої кількості використаних джерел, коректним застосуванням методів і прийомів аналізу, за допомогою яких опрацьовано належний обсяг фактичного матеріалу, а також численністю таблиць, діаграм, представлених у тексті дисертації та у додатках.

Результати дослідження повною мірою відображені у 21 публікації авторки, з яких 5 надруковано у наукових фахових виданнях України, 1 – у періодичному виданні іншої держави, 1 – в статтях інших видань, а також матеріали 14 доповідей наукових конференцій.

Дисертація Карлової Вікторії Олександрівни Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф” є цілісним завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 і може бути подане до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Головуюча на засіданні фахового семінару д. філол. н., проф. Толчєєва Г. С. підсумувала, що обидва рецензенти були одностайні в позитивній оцінці дисертаційного дослідження Карлової В. О., її відповідності “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167.

4. УХВАЛИЛИ: Наукову доповідь Карлової В. О., у якій висвітлено основні наукові результати дисертаційної роботи, взяти до уваги.

Прийняти такі **ВИСНОВКИ** щодо дисертаційної роботи Карлової Вікторії Олександрівни на тему: Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф”. Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол протокол № 4 від 01 грудня 2016 року). Дисертація є частиною фундаментального наукового дослідження “Германо-романо-слов’янський корпус аутентичних наукових текстів з лінгвоантропогенезу: розробка технологій нового покоління”, виконання якого здійснювалося у 2017–2019 рр. за рахунок видатків Фонду Державного Бюджету України. Номер державної реєстрації: 0117U004901.

4.1. Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена її зорієнтованістю на дослідження когнітивних здібностей людини, які формувалися одночасно з розвитком свідомості, починаючи з давньої, що зберігає знання її носіїв про всі сторони буття, які були вербалізовані в різних артефактах, де найбільш значимою з яких для англійців залишається героїчна поема “Беовульф”, зокрема у плані її лексичного складу, до якого входять і запозичені одиниці й потребують їх ґрунтовного вивчення.

4.2. Предметом дослідження є побудова когнітивних субматриць та загальної когнітивної матриці із кількісно-статистичними даними запозиченої лексики, розробка когнітивної карти процесу та результату адаптації запозичених лексем із причинно-наслідковими зв'язками, їх кількісно-статистичне обчислення за першим законом Дж. Ципфа – Б. Мандельброта, включаючи статистичний аналіз подальшої адаптації запозичень у сучасній англійській мові.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі *вперше здійснено* когнітивно-матричне моделювання запозичень у давньоанглійській поемі “Беовульф”; укладено реєстр зі 114 запозичених лексем; *установлено* джерела походження запозичень (греко-латинські, кельтські, скандинавські, опосередковані слов'янські); *зафіксовано* результат мовних контактів аналізованих слів, з яких найпоширенішим визнано адстрат (106 од.); *сконструйовано* 7 когнітивних субматриць запозичень, які наочно відображають: їхні форми (прості, гібридні композити та словотвірні лексеми); спосіб проникнення лексем (прямий – для латинських і скандинавських та опосередкований – для однієї кельтсько-латинської – *brytta* та для слов'янських – через скандинавську мову); механізми пристосування до давньоанглійської мови (спершу – фонетична асиміляція та граматична адаптація, далі – лексична і семантична адаптація); змодельовано загальну когнітивну матрицю запозичень у тексті поеми “Беовульф”, яка демонструє загальні тенденції кількісно-статистичного домінування простих форм слів (93 од.), прямого способу їх потрапляння (109 од.), переважно фонетичну асиміляцію (104 од.), лексичну (60 од.) і семантичну (60 од.) адаптацію, що відображають дві когнітивні моделі пристосування лексем: 1) метафорична з її видами: (найпоширеніші: антропоморфна (17 од.) та артефактна (9 од.)) та 2) метонімічна (найпоширеніші: “ціле – частина” (9 од.), “дія – результат” (6 од.), “предмет – предмет” (5 од.), “вмістилище – вміст” (4 од.)).

Класифіковано запозичення у 6 ЛСП: ЛСП “Людина”, ЛСП “Предмети побуту”, ЛСП “Військові поняття”, ЛСП “Просторові поняття”, ЛСП “Міфологічні артефакти” та ЛСП “Природа”. *Зображено* когнітивну карту запозичень із графічним представленням алгоритму процесу та результату адаптації давньоанглійських запозичених одиниць із причинно-наслідковими зв'язками (модель воїна Беовульфа).

Здійснено статистичне обчислення частоти вживання запозичених лексем за першим законом “ранг – частота” Дж. Ципфа – Б. Мандельброта, де верифіковано попередні результати дослідження і підтверджено домінування простих запозичень прямого потрапляння, адстратного походження до давньоанглійської мови; *установлено* шляхи подальшої адаптації/неадаптації запозичених

лексичних одиниць у сучасній період розвитку англійській мові, де 82 лексеми цілком адаптувалися, а 32 одиниці вийшли з активного вжитку і відповідно зі словникового її складу; побудовано діаграму подальшої адаптації запозичень у сучасній англійській мові, яка демонструє кількісно-якісну динаміку цього процесу.

На захист винесено такі положення, які становлять теоретичне значення дисертації:

1. У сфері когнітивної лінгвістики константою дослідження є взаємозв'язок мови та свідомості людини, який був започаткований ще у давньому суспільстві та відобразився безпосередньо в тексті давньоанглійського епосу.

2. Одним із найбільш значимих артефактів давньої свідомості та мови є героїчна поема “Беовульф”, яка збережена у своєму оригінальному варіанті донині. Вона надає невичерпні можливості для спостереження за запозиченнями давньоанглійської мови, їх функціонуванням наряду з питомою, германською лексикою, залишками індоєвропейської та діалектами, трансформаціями для пристосування до мови, механізмами адаптації, а головне, їхніми когнітивно-семантичними зв'язками, які мають матричну природу.

3. У дисертації залучено ресурси комп'ютерного інструментарію “Multi Text Finder” для лексичної вибірки запозичень із тексту поеми “Беовульф” щодо вивчення перетрубацій лексичних одиниць (фонетичної асиміляції, граматичної, лексико-семантичної адаптації) для пристосування до давньоанглійської мови.

4. Під запозиченням розуміємо результат входження нових лексичних одиниць, які були необхідні для вираження нових понять, а згодом повністю були засвоєні мовою та введені в ужиток. Якщо лексична одиниця є адаптованою, то неодмінно зафіксовано її структурні та семантичні зміни для повноцінного функціонування у давньоанглійській мові.

5. Когнітивні субматриці всіх типів і видів запозичень давньоанглійської мови відображають інформацію стосовно способу походження (прямий та опосередкований), форм слів (прості, гібриди та композити), їх пристосування (фонетична асиміляція, граматична, лексико-семантична адаптація), когнітивних моделей (метафоризація, метонімізація) лексико-семантичних змін. Загальна когнітивна матриця фіксує статистичні дані всіх механізмів та процесів адаптації лексем, а когнітивна карта графічно представляє алгоритм і явища, необхідні для повноцінної адаптації запозичених одиниць, де модель карти демонструє безпосередній зв'язок давньої свідомості, мислення та англосаксонської мови.

6. Під час дослідження запозичень за першим законом Дж. Ципфа та Б. Мандельброта виявлено тенденцію до адаптування запозичень простих за формою, прямого проникнення, адстратного походження, що є одиницями таких ЛСП: ЛСП “Людина”, ЛСП “Предмети побуту”, ЛСП “Військові поняття” та ЛСП “Просторове значення”. Подальше дослідження адаптації у сучасному варіанті англійської мови свідчить про те, що 82 лексеми повністю адаптувалися, а 32 одиниці – не адаптувалися й вийшли з активного словникового складу сучасної англійської мови.

Діаграма подальшої адаптації запозичених лексем у сучасному варіанті англійської мови зафіксувала найбільший відсоток адаптації слів латинського (кельтсько-, греко-латинського) походження – 33%, скандинавські лексеми становлять 27%, слов'янські й кельтські – 20.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування на курсах із загального мовознавства (розділ “Структурний метод і його методики”), математичної лінгвістики, прикладної лінгвістики, лексикології англійської мови (розділи “Лексична семантика”, “Лексична система мови”, “Семантична структура слова”) та історії англійської мови.

Результати дослідження і фактичний матеріал можуть бути використані як доповнення до етимологічних словників англійської мови, а також як окремі нові положення, що поглиблюють теорію “Беовульфознавства”.

4.3. Дисертація Карлової В. О. є самостійною науковою роботою.

Опубліковані у фахових наукових виданнях праці достатньо повно відображають зміст дисертації.

Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено в 21-й публікації: з яких 5 надруковано у наукових фахових виданнях України, 1 – у періодичному виданні іншої держави, 1 – в статтях інших видань, а також матеріали 14 доповідей наукових конференцій.

1. Карлова В. О. Лінгвоантропогенез і його відображення у реліктах давньої художньої свідомості. *Сучасні тенденції розвитку мов*. Серія № 9. 2016. № 14. С. 90–96. ISSN: 2414-4797.

2. Карлова В. О. Діалектний склад давньоанглійської мови та її релікти в писемних пам'ятках і поетичних творах. *Сучасні тенденції розвитку мов*. Серія № 9. 2017. № 15. С. 96–103. ISSN: 2414-4797.

3. Карлова В. О. Еволюційні періоди у розробці теорії “Беовульфознавства”. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2017. № 15. С. 54–63. ISBN: 978-617-7132-80-5.

4. Карлова В. О. Methodology of Language Contact Studies and Their Result – Lexical Borrowings. *Сучасні тенденції розвитку мов*. Серія № 9. 2017. № 18. С. 74–86. ISSN: p – 2523-4242; e – 2414-4797.

5. Карлова В. О. Лінгвокультурні джерела греко-латинських запозичень як фактор первісного контактування людства у давньоанглійський період. *Гуманітарний вісник Полтавського Національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка*. 2018. № 3. С. 214–221. ISSN: 2521-1579.

6. Karlova V. O. Old English Lexical System (Based on Old English Poem “Beowulf”). *The Scientific Heritage*. 2019. № 34. P. 48–51. ISSN: 9215-0365.

7. Карлова В. О. Давньоанглійська запозичена лексика як результат мовних контактів давнього суспільства. *Науковий журнал “Молодий вчений”*. 2017. № 11 (51). ч. 2. С. 226–231. ISSN: 2304-5809.

8. Карлова В. О. Лінгвоантропогенез як еволюція давньої художньої свідомості. *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці* :

зб. матеріалів доп. учасн. I Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 225–229.

9. Карлова В. О. Еволюція теорії “Беовульфознавства”. *Сучасна наука: проблеми і перспективи* : зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Міжнародний центр наукових досліджень, 2017. С. 59–61.

10. Карлова В. О. Типи запозичень у давньоанглійській мові. *Світ мови – світ у мові* : зб. матеріалів доп. учасн. IV Міжнар. наук. конф. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 78–80. ISBN: 978-966-931-129-0.

11. Карлова В. А. Заимствование в древнеанглийском периоде как показатель динамических процессов в языке. *Идеи. Поиски. Решения* : сб. статей и тезисов XI Междунар. науч.-практ. конф. преподавателей, аспирантов, магистрантов, студентов. Минск : БГУ, 2017. Ч. 2. С. 67–72. URL : <http://elib.bsu.by/handle/123456789/189895>

12. Карлова В. О. Давньоанглійська запозичена лексика із слов'янських мов. *Наукова думка сучасності і майбутнього* : зб. матеріалів доп. учасн. вісімнадцятої Всеукр. практи.-пізнав. конф. Дніпро : громадське об'єднання “Вектор пошуку”, 2018. С. 5–6.

13. Карлова В. А. Скандинавские заимствования в древнеанглийском языке. *Мир языков: Ракурс и перспектива* : сб. материалов IX Междунар. науч.-практ. конф. Минск : БГУ, 2018. Ч. 1. URL : http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/199388/1/Карлова%20В.А._СКАНДИНАВСКИЕ%20ЗАИМСТВОВАНИЯ%20В%20ДРЕВНЕАНГЛИЙСКОМ%20ЯЗЫКЕ.pdf

14. Карлова В. О. Давньоанглійська діалектна система. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві* : зб. матеріалів доп. учасн. V Міжнар. наук.-практ. конф. Херсон : Молодий вчений, 2018. С. 62–66.

15. Карлова В. О. Моделювання як метод корпусної лінгвістичної дисципліни. *Корпусна лінгвістика: розробка технологій нового покоління* : зб. матеріалів доп. учасн. I Міжнар. наук.-прикл. конф. (в режимі online). Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 25–26.

16. Карлова В. О. Лінгвокультурні джерела запозичень із кельтських мов як результат первісного контактування людства у давньоанглійській мові. *Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця*: зб. матеріалів доп. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава : ПолтНТУ, 2018. С. 168–171.

17. Карлова В. О. Матриця як когнітивна модель фіксації інформації у науковому просторі. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи* : зб. матеріалів доп. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Національний авіаційний університет, 2018. С. 137–143.

18. Карлова В. А. Языковые контакты и интерференция как фактор появления заимствований в речи. *Trends in the Development of Modern Linguistics in the Age of Globalization: materials of the IV Internat. Scient. Conf.* Prague : Vědecko vydavatelské centrum “Sociosféra-CZ”, 2018. P. 27–28. ISBN 978-80-7526-339-1.

19. Карлова В. О. Застосування закону Ципфа – Мандельброта для рангово – частотного розподілу давньоанглійських запозичень (на матеріалі героїчної поеми “Беовульф”). *Корпусна лінгвістика “Діджиталізація в науці та освіті”* : зб. матеріалів доп. учасн. майстер-класу у рамках проведення II Міжнар. наук.-прикл. конф. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 16.

20. Карлова В. О. Адстратна лексика у давньоанглійській поемі “Беовульф”. *Світ мови – світ у мові* : зб. матеріалів доп. учасн. V Міжнар. наук. конф. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 69–71. ISBN: 978-966-931-192-4.

21. Карлова В. О. Кількісно-статистичні методи дослідження лексичних одиниць в англійській мові. *Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти* : зб. матеріалів доп. учасн. I Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк : Волиньполіграф, 2019. С. 28–33.

Слід уважати, що дисертаційна робота Карлової В. О. є достатньою мірою апробованою.

Результати дисертації були апробовані на *чотирнадцятьох* наукових конференціях, серед яких – *тринадцять* міжнародних: “Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці” (Київ, 2017), “Сучасна наука: проблеми і перспективи” (Київ, 2017), “Світ мови – світ у мові” (Київ, 2017), “Идеи. Поиски. Решения.” (Минск, 2017), “Мир языков: Ракурс и перспектива” (Минск, 2018), “Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві” (Херсон, 2018), “Корпусна лінгвістика: розробка технологій нового покоління” (Київ, 2018), “Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця” (Полтава, 2018), “Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи” (Київ, 2018), “Trends in the Development of Modern Linguistics in the Age of Globalization” (Prague, 2018), “Корпусна лінгвістика “Діджиталізація в науці та освіті”” (Київ, 2019), “Світ мови – світ у мові” (Київ, 2019), “Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі” (Луцьк, 2019); *одна* – всеукраїнська: “Наукова думка сучасності і майбутнього” (Дніпро, 2018).

4.4. Уважати, що дисертація Карлової Вікторії Олександрівни на тему Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф” є завершеним самостійним дослідженням, яке відповідає постанові “Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 і може бути подане до розгляду у спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

Виходячи з наведеного вище, кафедра загального мовознавства і германістики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова затверджує цей висновок і рекомендує дисертацію Карлової

Вікторії Олександрівни на тему: “Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі “Беовульф”” (науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Корольова А. В.), подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія, до розгляду у спеціалізованій вченій раді.

Рішення прийняте одногосно.

05.05.2020 р.

Головуюча на засіданні фахового семінару д.філол.н., проф., зав. кафедри загального мовознавства та германістики

Толчєєва Т.С.

Рецензенти:

д.філол.н., доц., зав. кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу

Леміш Н. С.

к.філол.н., доц., доц. кафедри загального мовознавства та германістики

Балабан О. О.

